

УДК 65.011(477)

Яворська Т. І.
д. е. н., професор
Таврійський державний агротехнологічний університет

МАЛИЙ БІЗНЕС В АГРАРНОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВІ ТА ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ЙОГО СУБ'ЄКТІВ

***Анотація.** Розглянуто законодавче визначення суб'єктів малого, середнього та великого підприємництва в Україні. Проведене групування сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств за середньообліковою чисельністю працюючих та виручкою від реалізації продукції. Рекомендована класифікація суб'єктів малого бізнесу із врахуванням розміру земельної площі. Визначена роль господарств населення у розвитку аграрного підприємництва та їх перспективи щодо включення у склад суб'єктів малого бізнесу.*

***Ключові слова:** аграрне підприємництво, малий бізнес, суб'єкти підприємництва, особисті селянські господарства, фермерські господарства, сільськогосподарські підприємства*

Постановка проблеми. Функціонування ринкової системи господарювання в Україні вимагає нових підходів до економічних процесів, пов'язаних із підвищенням підприємницької активності у всіх сферах, у тому числі і аграрній. При постійному вживанні термінів «малі підприємства», «малі форми господарювання», «мале підприємництво», «малий бізнес» до сьогодні у сільському господарстві відсутні чіткі критерії віднесення до них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями аграрного підприємництва та діяльності суб'єктів малого бізнесу в його розвитку займаються такі науковці як О. М. Бородіна, В. К. Збарський, П. М. Макарєнко, М. Й. Малік, В. Я. Месель-Веселяк, І. В. Прокопа та інші вчені. Проте залишається ще недостатньо дослідженою проблема віднесення до аграрного підприємництва, особливо малого, суб'єктів господарювання за розміром. Зокрема, узгодження розмірів малого бізнесу із законодавчим його визначенням у сільському господарстві відносить більшість його суб'єктів до малого підприємництва. При цьому сільськогосподарська статистика оперує іншими підходами до визначення малих підприємств у сільському господарстві. Особисті селянські господарства товарного спрямування взагалі не враховуються у суб'єктах малого бізнесу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд законодавчого підходу щодо визначення суб'єктів малого бізнесу, їх ролі в сільському господарстві, формулювання пропозицій щодо класифікації малого бізнесу із урахуванням специфіки галузі.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в Україні існує ухвалений Верховною Радою Закон «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», в якому наводиться визначення понять «суб'єкти малого підприємництва», «суб'єкти мікропідприємництва», «суб'єкти середнього підприємництва». Зокрема, суб'єктами мікропідприємництва вважаються фізичні або юридичні особи, у яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб, обсяг річного доходу не перевищує суму, еквівалентну 2 млн. євро. До суб'єктів малого підприємництва передбачено відносити фізичних чи юридичних осіб, у яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб, а обсяг річного доходу не перевищує суму, еквівалентну 10 млн. євро. В цілях наведеного Закону термін «суб'єкти малого підприємництва» охоплює суб'єктів мікропідприємництва.

Суб'єктами великого підприємництва названі юридичні особи – суб'єкти господарювання, в яких середня чисельність працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 чоловік і річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 млн. євро. Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва [1].

Використання законодавчих підходів у розрахунках дозволило віднести до суб'єктів малого підприємництва в сільському господарстві 96,2 % від всіх суб'єктів господарювання в галузі. За чисельністю

зайнятих ця частка становить 40,5 %, розміром реалізованої продукції – 32,3 % від загальної кількості суб'єктів господарювання, до яких у сільському господарстві належать підприємства-юридичні особи (з урахуванням фермерських господарств) та фізичні особи-підприємці (табл. 1). Отже у розраху-

нках, крім традиційної форми 50-с.г., використані дані державного статистичного спостереження за ф. № 2-ферм (річна) «Основні показники господарської діяльності фермерського господарства» та адміністративні дані Державної податкової служби України.

Таблиця 1

Частка суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва у загальній кількості суб'єктів господарювання в сільському господарстві, %

Показники	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
Частка суб'єктів господарювання у загальній їх кількості, %	100	100	100	100	100
Суб'єкти великого підприємництва	-	-	-	-	-
Суб'єкти середнього підприємництва	4,3	5,3	4,6	4,1	3,8
Суб'єкти малого підприємництва	95,7	94,7	95,4	95,9	96,2
з них суб'єкти мікропідприємництва	90,2	85,6	87,1	87,8	87,6
Частка суб'єктів господарювання за чисельністю зайнятих працівників у загальній їх кількості, %	100	100	100	100	100
Суб'єкти великого підприємництва	4,1	5,3	5,9	5,3	6,3
Суб'єкти середнього підприємництва	63,5	63,6	59,7	56,6	53,2
Суб'єкти малого підприємництва	32,4	31,1	34,4	38,1	40,5
з них суб'єкти мікропідприємництва	17,7	13,5	15,2	17,2	19,2
Частка суб'єктів господарювання у загальному розмірі реалізованої продукції, %	100	100	100	100	100
Суб'єкти великого підприємництва	11,3	9,6	11,6	14,1	14,3
Суб'єкти середнього підприємництва	63,3	60,6	56,2	53,6	53,3
Суб'єкти малого підприємництва	25,4	29,8	32,2	32,3	32,4
з них суб'єкти мікропідприємництва	12,9	11,0	11,6	11,3	11,0

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

Здійснене автором групування за критерієм чисельності працюючих у фермерських господарствах показало, що відсоток їх віднесених до суб'єктів мікропідприємництва у 2014 році становив 97,3 (табл. 2). Серед сільськогосподарських підприємств до суб'єктів мікропідприємництва відноситься 32,7 %, суб'єктів малого підприємництва (не більше 50 осіб) – 75,9 %, суб'єктів середнього підприємництва – 21,2 %. Тільки 250 сільськогосподарських підприємств за критерієм чисельності працюючих можна віднести до суб'єктів великого підприємництва (2,9 %) (табл.2).

При групуванні сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств за виручкою від реалізації продукції за сучасним курсом євро до гривні (приблизно 27-28

грн. за 1 євро) майже всі суб'єкти господарювання віднесено до суб'єктів малого підприємництва (табл. 3). Перевищення річного доходу понад 50 млн. євро (1 400 млн. грн..) може спостерігатися тільки в крупних агрохолдингах. Так, за даними таблиці 3 тільки у 22 сільськогосподарських підприємствах із середньою площею сільськогосподарських угідь на 1 підприємство 47449 га, виручка від реалізації перевищувала 500 млн. грн. (у середньому на 1 підприємство 1 млн. 66 тис. грн.). Це свідчить про некоректне застосування законодавчо визначених понять суб'єктів підприємництва до сільського господарства. З нашої точки зору, більш достовірне трактування поділу сільськогосподарських підприємств має вітчизняна статистика.

Таблиця 2

**Групування сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств
за середньообліковою чисельністю працюючих, 2014 р.**

Група підприємств за середньообліковою чисельністю працюючих, осіб	Кількість сільськогосподарських підприємств у групі		Кількість осіб на 1 підприємство		Чистий дохід (виручка) від реалізації на одне підприємство, тис. грн	
	сільськогосподарські підприємства (форма № 50-сг)	фермерські господарства (форма №2-ферм)	сільськогосподарські підприємства (форма № 50-сг)	фермерські господарства (форма №2-ферм)	сільськогосподарські підприємства (форма № 50-сг)	фермерські господарства (форма №2-ферм)
До 10	2807	30475	5	2	4344	290
11 - 20	1559	656	15	14	8325	3363
21 - 30	947	90	25	24	13351	5203
31 - 40	699	46	35	35	14230	5205
41 - 49	487	22	45	47	16836	7890
50 - 250	1817	33	100	83	34876	6934
Більше 250	245	0	550	-	206289	-
Всього	8561	31322	50	2	19843	388

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

Таблиця 3

**Групування сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств
за чистим доходом (виручкою) від реалізації продукції, 2014 р.**

Група підприємств за чистим доходом (виручкою) від реалізації продукції, тис. грн	Кількість сільськогосподарських підприємств у групі		Площа сільськогосподарських угідь на одне підприємство, га		Чистий дохід (виручка) від реалізації на одне підприємство, тис. грн	
	сільськогосподарські підприємства (форма № 50-сг)	фермерські господарства (форма №2-ферм)	сільськогосподарські підприємства (форма № 50-сг)	фермерські господарства (форма №2-ферм)	сільськогосподарські підприємства (форма № 50-сг)	фермерські господарства (форма №2-ферм)
До 50	133	14708	370	24	11	15
51-150	144	6458	215	44	102	90
151-300	216	3514	248	77	236	216
301-500	187	1333	625	113	392	368
501-700	199	856	317	150	601	583
701-1000	272	761	346	198	851	812
1001-20000	5574	2934	1321	428	7492	2729
20001-100000	1593	19	4184	821	39323	16133
100001-500000	221	0	12341	-	187882	-
Більше 500000	22	0	47449	-	1066222	-
Всього	8561	30583	2127	85	19843	388

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

У наказі Державного комітету статистики України від 9 листопада 2011 року № 289 «Про затвердження Методологічних положень з організації державних статистичних спостережень зі статистики сільськогосподарських підприємств» записано, що великим, середнім сільськогосподарським підприємством є підприємство, яке має зареєстрований першим вид економічної діяльності, віднесений до галузі сільського господарства, або галузей з переробки сільськогосподарської сировини, або досліджень і розробок в галузі природничих наук, розмір якого дорівнює або перевищує порогові значення хоча б за одним з таких статистичних критеріїв: або понад 200 га сільськогосподарських угідь, або понад 50 голів великої рогатої худоби, або свиней, або овець чи кіз, або понад 500 голів птиці, або чисельність працюючих понад 20 осіб, або дохід (виручка) від реалізації продукції сільського господарства перевищує 150 тис. грн. Відповідно, підприємство, розмір якого менше зазначених порогових величин, є малим сільськогосподарським підприємством [2].

Дані розділу II «Ефективність сільськогосподарської діяльності сільськогосподарських підприємств (великих і середніх)» ста-

тистичного бюлетеня «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2014 рік» повністю ґрунтуються на даних форми № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 2014 рік», подані в розрізі основних організаційно-правових форм господарювання, зокрема, господарських товариств, виробничих сільськогосподарських кооперативів, приватних підприємств, включаючи великі фермерські господарства з площею сільськогосподарських угідь понад 1000 га і кількістю працюючих понад 50 осіб, державних та інших сільськогосподарських підприємств.

Враховуючи результати проведених досліджень, сучасні законодавчі та статистичні аспекти та роль малого бізнесу у сільському господарстві, пропонуємо до його суб'єктів віднести наступних суб'єктів господарювання із площею сільськогосподарських угідь від 2 до 500 га: сільськогосподарські підприємства (в тому числі фермерські господарства), приватних підприємців, які працюють в сільському господарстві та особисті селянські господарства товарного спрямування (рис. 1).

Рис. 1. Суб'єкти малого бізнесу в сільському господарстві
Джерело: авторська розробка.

Роль малого бізнесу в аграрному підприємстві значно зросла, якби до його складу включалася така форма господарювання як особисті селянські господарства. На сьогодні прийнято Закон «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» від 31.03.2016 [3]. Проте, на думку багатьох авторів, оформлення фермерського господарства і подальше набуття статусу сімейного фермерського господарства передбачає витрати додаткових коштів (податки, єдиний соціальний внесок, реєстраційні збори тощо), часу і зусиль на реєстрацію, ведення обліку, звітності тощо. При цьому особисті селянські господарства — потенційні сімейні ферми не знають який розмір державної підтримки вони одержать [4,5].

Особисті селянські господарства на сьогодні володіють багатьма рисами господарської структури, які відображають їхній потенціал як товаровиробників і підприємців. По-перше, ділянки, які використовуються особистими селянськими господарствами перевищують встановлену Земельним кодексом України граничну для сільських присадибних ділянок площу. Так, у 2015 році, 46,3 % господарств мали розмір землекористування, який перевищував граничну норму особистих селянських господарств, визначену Земельним кодексом України (2 га), за рахунок земельних часток-паїв та орендованих ділянок. По-друге, розширення земельної площі супроводжується певними ознаками капіталізації, наприклад тенденцією до розширення власної технічної бази та використання сторонньої робочої сили [6]. Наприклад у 2015 році 22,6 % домогосподарств із площею більше 1 га залучали найманих працівників. При цьому 58,4 % із цих домогосподарств використовували праців-

ників для сезонних робіт, 36,1 – одноразово і 5,5 % постійно використовують сторонню робочу силу.

У 2014 році господарства населення виробили 96,8 % картоплі, овочів – 86,1 %, плодів та ягід – 83,4 %, молока – 76,2 %, м'яса (у забійній вазі) – 38,5%, меду – 98,5 % [7]. Дана ситуація вимагає законодавчого включення в склад суб'єктів малого бізнесу, крім сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств, фізичних осіб-підприємців ще й особистих селянських господарствах товарного спрямування.

Висновки. Особливістю малого бізнесу в сільському господарстві є недосконалі критерії віднесення до його суб'єктів з точки зору законодавчого трактування та відсутність у складі цілого прошарку виробників сільськогосподарської продукції – особистих селянських господарств товарного спрямування. Основним критерієм віднесення до малого бізнесу має стати земельна площа. Відповідно, згідно її розміру, до малого бізнесу слід віднести сільськогосподарські підприємства (в тому числі фермерські господарства), приватних підприємців, які працюють в сільському господарстві та особисті селянські господарства товарного спрямування із площею сільськогосподарських угідь від 2 до 500 га. Останні, як відомо, не мають офіційного статусу виробників сільськогосподарської продукції. Закон «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» на нашу думку, є недопрацьованим, однак це все-таки є першим кроком для узаконення діяльності майже четвертої частини особистих селянських господарств, які ведуть підприємницьку діяльність.

Список літератури

1. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22 березня 2012 року № 4618-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
2. Про затвердження Методологічних положень з організації державних статистичних спостережень зі статистики сільськогосподарських підприємств: Наказ Державного комітету статистики України від 9 листопада 2011 року № 289 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodologichnih-polozhen-z-organizacij-i-d-doc82120.html>.
3. Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств: Закон України від 31 березня 2016 року № 1599 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/news/Novyny/127438.html>.

4. Прокопа І. Підтримка сімейного фермерства: гасла і дії / І. Прокопа, О. Бородіна // «Дзеркало тижня. Україна» № 1, 15 січня 2016. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/ariculture/pidtrimka-simeynogo-fermerstva-gasla-i-diyi-.html>
5. Прокопа І. В. Сімейне фермерство: куди заганяють його законотворці? / І. В. Прокопа, О. М. Бородіна // «Агробізнес сьогодні» № 22 (293) листопада 2014 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/infrastruktura-gynku/2505-simeine-fermerstvo-kudy-zaganiaiut-iogo-zakonotvorts.html>
6. Малік М. Й. Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств / М. Й. Малік, В. М. Заяць // Економіка АПК. – 2013. - № 5. – С. 87-95.
7. Сільське господарство України за 2014 рік: Статистичний щорічник / Державна служба статистики України; від. за випуск О. М. Прокопенко. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 379 с.

*Yavors'ka T., doctor of economic sciences, professor, head of economy enterprises,
Tavria State Agrotechnological University*

SMALL BUSINESS IN AGRIBUSINESS AND CLASSIFICATION FEATURES OF ITS SUBJECTS

Summary.

Setting objectives. Matching the size of a small business with its legal definition in agriculture Ukraine considers most businesses to small. This agricultural statistics use other approaches to the definition of small business. Subsidiary farm commodity focus never included in the subjects of small business.

Research results. Legislative definition of micro, small, a medium and large enterprise in Ukraine is considered. The calculation of their share in the total number of undertakings in agriculture made.

Grouping of farms and farms for the average number of employees and revenue from sales made. Among the farms to small business concerns - 75.9% of medium enterprises - 21.2% of large businesses - 2.9%. Grouping by proceeds from the sale of products for the current euro exchange rate of the UAH (about 27-28 UAH per 1 euro) will carry almost all businesses in agriculture to small businesses.

Conclusions. The feasibility of changing the approach to establishing small businesses in agriculture, taking into account the specifics of the industry and the diversity of forms of management is available. Classification of small businesses, taking into account criteria such as the size of the main land area is recommended. The role of households in the development of agricultural entrepreneurship is defined. Prospects for households to include in the composition of small business are deals.

Keywords: *agricultural entrepreneurship, small business, business entities, private farms, farms, agricultural enterprises.*